

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 108 1987

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Box 1909, 751 49 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-01233-8 (häftad)

ISBN 91-22-01235-4 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1988

sammanhang som Srigley vill se liknelsen i är den platoniska föreställningen om amnesi: glömska, minnesförlust, andlig sömn.

Det som händer i monologen skulle vara att Prospero nu själv ser sig som inbegripen. Han skakas av ett eget uppvaknande, han inser att han själv bara är en av aktörerna i det som hos Vergilius kallas för ett »hus av tomma drömmar» (s. 61 f).

Fullt i överensstämmelse med denna läsning blir Srigleys allmänna omtolkning av Prospero i det sista kapitlet, »Rough magic». Den vedertagna uppfattningen av Prospero som trollkarl är att han praktiserar vit magi. Den onda, svarta magin, tillhör häxan Sycorax. När Prospero, i sitt långa tal i den femte akten, avsäger sig sin konst, låter det emellertid:

But this rough magic
I here abjure:

»Rough» och »abjure» är starka uttryck – rå och grov magi, magi med våldsamma effekter; att rituellt avsvära sig, förneka magin. I detta tal av Prospero finns också, liksom hos Sycorax, illavarslande associationer till Medea hos Ovidius.

I det politiska livet pågick en diskussion om magin som medel att styra världens öden. En motsvarighet till Prospero i det verkliga livet var den romerske kejsaren Rudolf II, känd som den hermetiske monarken. Han riskerade just de här åren att bli avsatt av sin broder Matthias, och skälet var hans ockulta studier. Åskådarnas tankar bör, menar Srigley, ha gått till Rudolf II.

När *Stormen* hade premiär var Jakob I i publiken, en monark som ovanligt eftertryckligt hade tagit avstånd från magi. *Inget* andeframkallande var enligt honom legitimt. Srigley menar att de är långsökt att tro att Prosperos trollkonster för en sådan publik kunde framstå som acceptabel vetenskap. Om vi knyter tillbaka till orden av Gunnar Sjögren i början av denna recension, så blir Srigleys hållning den att publiken på premiären av *Stormen* visste var »gränsen» gick. Det fanns ingen magi som var vit. »It was white only to its practitioners. To James – and this was the official legal view in 1611 – Prospero's magic carried out by Ariel and his meaner ministers was black, 'were it never for so good a purpose'» (s. 151). På samma sätt menar Srigley att det är långsökt att tro att Shakespeare själv avsåg något annat. Prospero vänder sig mot de konstner som han har utövat.

Med hjälp av associationen till Medea i avsägelsetalet menar sig Srigley också kunna visa exakt vad det var för konstner det rörde sig om. Medeas föryngring av Aeneas var en välkänd symbol för alkemin. Prosperos magi skulle vara den alkemistiska medicin som utvecklades av Paracelsus och hans efterföljare.

Det är omöjligt för mig att ta ställning till det väldiga material som Srigley bygger på, de citat ur och om tidens »hemliga vetenskap» som fungerar som belägg. Kanske var Shakespeares intresse för hela denna fråga ytterst ljumt, kanske lekte han bara med tidens samtalsämnen, the talk of the town? Det hindrar inte att den historiska framställningen är spännande i sig, det rör sig om ett stoff som vanligen är svåråtkomligt och som framstår som högst fantasieggande och idéhistoriskt betydelsefullt.

Men det stora värdet med boken är inte om Srigleys teser håller eller inte. Det är infallsvinklarna som ges, kombinationen av språklig analys och historisk kunskap

och inlevelse. Och vad man än må säga, Prospero blir till slut ovanligt gripbar och gripande. Det är ett stort allvar och en stor följdriktighet i hans »utveckling»: från »uppvaknandet» i monologen i akt fyra – insikten om att han är en människa bland människor – över det växande medvetandet om hur han har försökt spela Gud, till bönen om förlåtelse och befrielse i epilogen.

Det är en mycket tilltalande tanke som Srigley för fram på slutsidorna i sin bok, att *Stormens* djupaste omsorg skulle gälla frågan om rätten att öva inflytande. De »gränser» som det ytterst skulle vara frågan om blir då inte bara gränserna för vetenskap och trollkonst. Det blir gränserna för »förbättring» och inflytande över huvud taget. Pjäsens sista ord, påpekar Michael Srigley, är »free». Han vill med det hävda att Shakespeare tar ställning för en grundläggande mänsklig frihet. Friheten att vara ofullkomlig, att gå sin egen stapplande väg.

Birgitta Holm

Sven Thorén: *I Zions Tempel. Carl Michael Bellmans andliga diktning*. Gbg 1986. (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 16.)

I denna avhandling för doktorsexamen studeras ett material som Bellmansforskningen i förvånande hög grad har bortsett från, Bellmans andliga diktning. Mest grundläggande har den tidigare studerats av avhandlingsförfattaren själv i en otryckt licentiatavhandling från 1966 (Göteborg).

Sven Thoréns avhandling syftar enligt hans egen inledning till att analysera och ur olika perspektiv belysa Bellmans andliga diktning, till att bidra till en ökad förståelse för den, till att bestämma dess position i förhållande till äldre och samtida andlig diktning av motsvarande slag och till att påvisa det konstnärliga värdet hos Bellmans andliga diktning. De båda första av syftena uppnås i avhandlingen. Det tredje har visserligen fått ganska stort utrymme men har ändå inte blivit tillräckligt klarlagt. Det fjärde syftet har bara uppnåtts i begränsad omfattning.

Avhandlingen inleds med en bakgrundsteckning, som efter en kort tillbakablick på antiken koncentreras på en genomgång av dikter över sön- och helgdagstexter – samma typ av dikter som Bellman huvudsakligen skrev – från tyskt 1600-tal och svenskt 1600- och tidigt 1700-tal. I bakgrundskapitlet behandlas också den omorientering inom tron, som slog ut i blomman med pietismen, under tre rubriker som också antyder vad det handlade om, »En ljusare kristendom», »Den subjektiva orienteringen» och »Sentimentalitet».

Andra kapitlet heter *Den unge Bellmans andliga diktning* och behandlar produktionen fram till 1765. Först kommer prosaöversättningarna: ett utdrag av David von Schweinitz' *Evangeliska dödstanor*, som Bellman troligen gjorde när han bara var fjorton år, det första tryckta verket, Dufours *Undervisning, lämnad af en fader åt sin son*, 1757, och Bellmans största översättningsarbete, ett utdrag ur Scriveris berömda andaktsbok *Siäle-Skatt*, tryckt 1761. Därefter följer en genomgång av den unge Bellmans andliga poesi: dels översättningar av psalmer och andliga dikter, dels åtta originaldikter och en egen psalm.

Så följer avhandlingens huvudkapitel om diktsamlingen *Zions Högtid, Första Häftet*, som trycktes 1787. Thorén utreder här på ett förtjänstfullt sätt diktsamlingens publiceringshistoria och kan visa, att andlig diktning inte bara var en »ungdomssynd» hos Bellman utan faktiskt fortsatte parallellt med den världsliga diktningen. En del av dikterna i *Zions Högtid* publicerades först i *Dagligt Allehanda* i två sviter. 1770–71 kom åtta dikter över evangelietexterna från och med första söndagen i advent till och med söndagen efter jul, och 1778 sju dikter från och med fastlags-söndagen till och med palmsöndagen. De första åtta dikterna trycktes om 1780 under titeln *Betraktelser Öfver Åtskillige Evangeliske Texter*. Thorén gör troligt, att dikterna över evangelietexterna från och med nyårsdagen till och med Sexagesima tillkom i anslutning till publiceringen av *Zions Högtid*.

En intressant fråga som utreds här är den om vilka av dikterna i samlingen som blev föremål för teologisk censur. Egentligen skulle alla andliga verk censureras i konsistorium före tryckning. Men Thorén kan med hjälp av konsistorieprotokoll visa, att den färdiga diktsamlingen *Zions Högtid* faktiskt innehåller fler dikter än de som lämnades in för censur. Både i samband med censurfrågan och i diskussionen om diktsamlingens namn – Bellman hade själv tänkt sig *Zions Tempel* – har Thorén tagit fram och använt okänt handskriftsmaterial, bland annat en av Bellman egenhändigt skriven ansökan om privilegium på verket.

Inom ramen för kapitlet om *Zions Högtid* kommer sedan en rad avsnitt som studerar och analyserar dikterna i samlingen samt de fyra dikter Bellman skrev för diktsamlingens aldrig utgivna andra häfte. Dikterna bestäms här som »poetiska meditationer» över evangelietexter. De analyseras dels i förhållande till den bibeltext de utgår från, dels i förhållande till en modell för poetisk meditation som Thorén övertagit från Esbjörn Belfrages undersökning *1600-talspsalm. Litteraturhistoriska studier*, Lund 1968. Så kommer sedan kortare avsnitt om dikternas stämningsslag ur trossynpunkt och i förhållande till sentimentaliteten, om dikternas konstnärliga gestaltning, om konst som uppbyggelse, om verkets mottagande, om dess förhållande till traditionen och dess förhållande till Bellmans världsliga diktning.

Allra sist i avhandlingen finns ett mycket kort kapitel om Bellmanbilden, i vilket Thorén framför den mycket rimliga åsikten, att också den andliga diktningen bör få vara med och bestämma den. Men några slutsatser om Bellmans personliga förhållande till det andliga vill Thorén inte dra, på samma sätt som det ju inte går att dra slutsatser om Bellmans personliga vandell utifrån Fredmansdiktningen.

Avhandlingen är välskriven. Formellt ser den också vid första påseendet välarbetad och tillförlitlig ut, med omsorgsfullt angivna titlar och hänvisningar. Men det finns dock en del underligheter i det sätt, på vilket Thorén använt den forskning han hänvisar till. Referaten kan ibland vara missvisande. Då och då byggs också avhandlingstexterna upp av ordagranna eller nästan ordagranna citat, utan att detta markerats. Den som önskar belägg för dessa påståenden kan till exempel jämföra avhandlingstexten s. 86f. med Belfrages *1600-talspsalm*.

Avhandlingen skiljer sig från de flesta i genren genom att nästan helt sakna diskussioner om begrepp och preciseringar av begrepp. En grundläggande vaghet känne-

tecknar därför användningen av ord som »poesi», »retorisk», »barock» och »mystik», vilka alla ofta kommer till användning.

Thorén pekar inledningsvis på två motiveringar inom fornyrkan för att transponera bibeltext till vad han kallar »poesi». Den ena bestämdes av övertygelsen, att den poetiska formen var överlägsen den prosaiska. Den andra var åsikten, att poetisk text fungerade bättre än prosaisk, eftersom den var lättare att ta till sig och hålla i minnet (s. 11). Men genom att termen »poesi» inte preciseras försvinner den viktiga skillnaden mellan de båda motiveringarna. Det var ju inte poesi i allmänhet, som var överlägsen prosan, utan det antika epos, särskilt Vergilius' *Aeneiden*, som formellt ansågs överträffa bibelprosan. Bibeln, den förnämsta av de kristna verkanderna, stämde tyvärr illa med det som de antika auktoriteterna utpekade som hög stil. Men genom poetiska parafrafer enligt reglerna för det latinska epos kunde bibeln ges en form som var innehållet värdigt. Den andra motiveringen handlade inte om konstnärlig status utan bottnade i överväganden av praktisk-pedagogisk art. Detta slag av parafrafer vetter mot minnesversen, den belärande dikten och psalmen. Och för detta slags »poesi» gällde ju reglerna för lägre stil, med enkla versmått och ett minimum av utsmyckning. De båda utvecklingslinjer som kan tecknas utifrån detta har i avhandlingen sammanförts till en enda, med följder för konsekvens och tydlighet.

Några exempel ska ges. På sidan 12 finns påståendet: »Barockstilen med dess utsmyckade metaforik kom i allmänhet inte att slå igenom inom den protestantiska uppbyggelselitteraturen och psalmdiktningen.» Uppbyggelselitteratur är en stor och vag term. Men håller man sig till den belärande arten och till psalmen, så var det ju just fråga om litteraturarter, som var bundna till den lägre stilnivån. Därför är det inte rimligt att förvåna sig över följande: »Utpräglade barockdiktare kunde anpassa sig till detta krav på en ren och oprydd stil i den kyrkliga diktningen och växla stilnivå i enlighet härmed vid övergången mellan profan och andlig diktning.» (ibidem) Och inte heller över att dessa diktare inte skrev enkelt när de skrev andlig dikt på alexandriner (ibidem): alexandrinen var ju just den moderna tidens motsvarighet till hexameter, versmåtten för det antika epos.

Stillåran ingår som en del i ett större komplex, retoriken. Inte heller detta är tillräckligt penetrerat i avhandlingen. Så används ordet »retorisk» ömsom i teknisk bemärkelse i betydelsen hörande till retoriken, ömsom i betydelsen utsmyckad, överlastad. Denna dubbelbetydelse kommer en del förvirring åstad.

Det framgår redan av litteraturlistan varför Thorén inte lyckats få fason på retorikbegreppet. Visserligen finns E. R. Curtius med, och några av de forskare som under 1960-talet arbetade vidare på fält, som Curtius öppnat, som Joachim Dyck och Ludwig Fischer. Men när det gäller senare retorisk forskning, liksom senare forskning över huvudtaget, har Thorén inte följt med. Hans litteraturlista upptar bara fyra arbeten tryckta efter 1960-talet. Thorén är visserligen inte oberörd av lärdomarna från de retoriskt inriktade forskarna: det märks på flera ställen och tydligt i avsnittet »Diktjaget» (s. 82 ff.). Men dessa blandar sig på ett osmält sätt med arvet från en äldre typ av forskning.

I inledningen talar Thorén om bibelparafrasens ursprung i »den antika retoriska parafrafer» (s. 11). Han

exemplifierar med transponeringen av Vergilius' *Aeneiden* till prosaform i de romerska rhetorskolorna. Att denna typ av transponering bara var ett exempel försvinner sedan i avhandlingen, och termen »den antika retoriska parafrasen» får alltmör en genrekarakter (t.ex. s. 14). Men i rhetorskolorna höll man givetvis inte på bara med ett enda verk och en enda typ av parafrasering. Det gällde att lära eleverna behärska alla möjliga typer av innehåll i olika stilarter och prosaiska och poetiska former. Så var inte heller »den antika retoriska parafrasen» någon genre utan en metodik.

Och just denna metodik för att lära ut värtalighet och en fullständig behärskning av språkets alla medel kom att bli grundläggande för den lärda undervisningen från humanismen fram till och förbi Bellmans tid. En god orientering om detta finns i Paulsen, F., *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf dem deutschen Schulen und Universitäten*, 1919. Man började i skolan med översättnings- och transponeringsövningar från *auctores*, de antika och samtida författarna, och man försökte lämna deras olika typer av innehåll till olika genrer och stilmått. Det sista och högsta trappsteget inom denna metodik var den poetiska parafrasen. Den var svårast att åstadkomma – förutom allt annat som måste iaktas tillkom ju också en bunden form, som skulle passa med det övriga. Bellman levde under en tid, då denna metodik av retorisk typ låg till grund för utbildningen, och, kan man tillägga, för den litterära produktionen. Bellman undervisades visserligen av informatorer. Men Thorén visar, i kapitlet om den unge Bellmans andliga diktning, att han följde en sådan utbildningsgång. Bellmans siste informator Ennes sägs ha haft honom att översätta »tyska och franska texter i poetisk och prosaisk framställningsform» (s. 32). Om Bellmans första tryckta översättning skrev Ennes i en inledningsdikt: »Här har Ert Språk-wett fådt sin öfning» (s. 36). Och Bellman säger också själv i sin levernesbeskrivning att den var Ennes som lärde honom »hantera Apollo's lyra» (citatt från avhandlingen s. 32). Detta borde ha lett fram till slutsatsen, att Bellmans diktning med fördel kan studeras i ljuset av retoriken.

Retoriken hade, rätt förstådd, kunnat hjälpa Thorén över åtskilliga problem i avhandlingen, bland annat med det opreciserade barockbegreppet. I avhandlingen betyder »barock» för det första en tidsperiod under vilken åtminstone några av diktarna skrev vad som kallas »barockstil» (s. 12) och som därtill kännetecknas både av »syndaängest och pessimism» (s. 64) och av den »objektiva orienteringen och den retoriska utformningen» (ibidem). För det andra är »barock» ett stilbegrepp. Som stil känns den igen på sin »utsmockade metaforik» (s. 12 och flera ställen). Därför blir Opitz en »barockdiktare» som inte är särskilt »barock» (s. 13). Men dubbeltidigheten leder också till andra skevheter. Gryphius sägs till exempel skriva parafrafer »med tillämpning av barockpoetikens regler om retorisk utsmockning» (s. 16). Men vad betyder detta? Det finns ju ingen poetik från »barocken» som epok som enbart tar upp den höga, konstfullt smockade stilen. »Barockpoetiken» behandlade, precis som motsvarigheterna under renässansen, diktkonsten som helhet med understrykande av de från retoriken lånade föreskrifterna om anpassning mellan stil, stoff, funktion, genre och versmått (*decorum*), och behandlade den lägre, belärande stilen likaväl som den höga.

Också den ofta förekommande termen »mystik» är vag i

avhandlingen. Den knyts till Johann Arndts *Vier Büchern vom Wahren Christentum* och *Paradiss Gärtlein*. Den får betyda dels en viss tematik, lånad från den medeltida katolicismen, dels en känslöshållning, som både innehåller och inte innehåller extas och har högre eller lägre grad av »personlig innerlig ton» (s. 26 ff.). Detta leder till att Thorén får problem med »pietism» kontra »ortodoxi». Pietismen bestäms i termer av personlighet, innerlighet och subjektivering. Den blir därför svår att avgränsa från förtietistisk »mystik» av olika slag.

Dikterna i *Zions Högtid* studeras och analyseras alltså som »poetiska meditationer» över evangelietexter. Thorén menar, som jag tycker med all rätt, att Bellmans andliga dikter kännetecknas av skådande, och att de därför »kan nämnas 'betraktelser' i ordets egentliga mening» (s. 84). De sägs också innehålla sådana stildrag, »som icke brukar förekomma i den samtida uppbyggelselitteraturen, vare sig i betraktelser eller poetiska parafrafer över bibeltexter». De sägs ha en ovanlig konkretion vid skildringen av personer och händelser och ibland också innehålla drastiska situationsbilder. Detta innebär, menar Thorén, »avvikelse från den vanliga högtidliga, abstrakta stilen» (ibidem). Thorén säger sig vilja söka »förklaringen till de konkreta och drastiska stildragen däri, att dikterna är att betrakta som ett slags meditationer inför bibeltexten» (s. 85).

Man kan sannerligen ifrågasätta om alla övriga verk inom den samtida uppbyggelselitteraturen var så abstrakta: men själva tankegången är dock klar än så länge. Fortsättningen är svårare. Thorén säger nämligen, att även andaktslitteraturen under loppet av 1600-talet påverkades starkt av meditationslitteraturen (ibidem). Men hur kan man förklara Bellmansdikternas särart med att de är meditationer, ifall det de skiljer sig från också är starkt påverkat av meditationslitteraturen?

Vid disputationen påpekade Thorén, att det här var fråga om meditationer av olika typ, något som dock icke framgår av avhandlingstexten. En poäng, som varken går fram i texten eller framhävdes vid disputationen, kan dock finnas här. Meditationen var traditionellt knuten till passionen och begrundandet av olika delar av Kristi plågade kropp. Thorén kan mena, att det som skiljer Bellman från andra är att han »mediterar» också över annat, över alla olika scener som kan målas upp utifrån evangelietexterna.

Thorén antar, att dikterna i *Zions Högtid* var tänkta för husandakten, då man om söndagarna samlades för att läsa utläggningar över evangelietexterna ur postillor och bönböcker (s. 81 f.). Men man måste då undra varför Bellmans dikter jämförs med evangelietexterna och inte med andra samtida texter tänkta för samma funktionssammanhang, som postillor eller poetiska bibelparafrafer. Om inte dessa tas som jämförelseobjekt, hur går det då med avhandlingssyftet att bestämma Bellmans andliga diktning i förhållande till äldre och samtida diktning av motsvarande slag? Och hur blir det möjligt att uppfylla syftet att påvisa det konstnärliga värdet hos Bellmans andliga diktning?

Förutom postillor och parafrafer vill jag också efterlysa övrig andaktslitteratur. Den är minimalt representerad på litteraturlistan, men den omnämns ofta i generella termer och på ett sätt, som tyder på dålig orientering. Dessutom har flera forskare, bland andra Liedgren i *Svensk psalm och andlig visa* (med på litteraturlistan), påpekat att andaktslitteraturen var en av de främsta källorna för psalm-

diktningen (Liedgren s. 147f.). Kan inte motsvarande gäla för annan andlig diktning än just psalmer?

Vad en »poetisk meditation» är bestämmer Thorén, som påpekar, i anslutning till Belfrage: den är en psykisk process i litterär gestaltning, återgiven i en trestegsmodell som innehåller leden »skåda», »betänka» och »lära» (s. 86f.). Den passar enligt Thorén ganska väl in på dikterna från 1770–71 i *Zions Högtid* (s. 87). Men den stämmer tydligen inte lika bra för de senare dikterna. Efter analyserna av dessa sammanfattar Thorén på följande sätt (s. 138): »I några av betraktelserna återfinns moment, i vilka det [d. v. s. diktjaget] skådar och betänker samt beder en slutbön, men i de flesta kan iaktas, huru diktjaget inte söker sin egen uppbyggelse utan i stället spelar en roll som förkunnare och själslörjare gentemot läsaren.» Detta diktjag liknar, sägs det sedan, i några dikter »en predikant» och i ett par andra »en regissör och iakttagare».

Men hur pass långt kan man tänja begreppet »meditation» om det fortfarande ska ha någon rimlig mening? Kan det appliceras om inte diktjaget genomlever och återberättar en meditativ psykisk process, utan i stället »förkunnar», »predikar» eller »regisserar»? Hur pass viktiga är de tre leden att skåda, betänka och lära? Kan man acceptera att de kommer i annan ordning? Eller att bara två eller ett av dem förekommer i texten?

Mina egna försök att tillämpa modellen på dikterna i *Zions Högtid* gav nedslående resultat. Bland de åtta dikterna från 1770–71 fann jag den i fyra. Bland de sjutton senare dikterna kunde jag tillämpa den på sju, och detta bara om jag nöjde mig med två av de tre leden skåda, betänka och lära.

Modellen passar alltså illa för materialet. Att Thorén ändå valt den, har tydligen berott på att den, hos Belfrage, ger så pass stort rum åt det visuella. Belfrage talar om de medel, som i retorisk teori ansågs åstadkomma *evidentia* och exemplifierar just med sådana stilgrepp, som gör en beskrivning åskådlig. Han nämner dock inte i detta sammanhang, att det också fanns andra grepp för att åstadkomma *evidentia* än de som syftade till åskådlighet: *evidentia* kunde ju också åstadkommas på rationell väg genom logisk argumentering. Just skådande, eller kanske hellre åskådande, finns det mycket av i Bellmans andliga diktning – liksom i hans världsliga. Hade Thorén analyserat dikterna i *Zions Högtid* med retorikens hjälp i stället för att sträcka ut dem på meditationsmodellens Prokrustesbädd, så hade han också kunnat fånga upp dessa till åskådlighetens *evidentia* syftande grepp, var de än befinner sig i texten. Nu har de i stället blivit bundna till ett dispositionellt första led som kallas »skåda». Ett sådant studium hade varit välmotiverat också av den anledningen att Thorén, trots att han tillämpar meditationsmodellen, inte kan låta bli att bestämma en lång rad av dikterna som tal, förkunnelser och predikningar. Bellmans metod av skapa *evidentia* – och andra effekter – hade då också lättare kunnat jämföras med andra diktares, och förändringarna inom Bellmans egen diktning hade klarare kunnat framhävas. Thorén visar i avhandlingen (t. ex. s. 138 ff. och s. 156 ff.) att de ändringar som Bellman inför publiceringen gjorde i de tidigare dikterna just inriktades på att ge en högre grad av åskådlighet.

Zions Högtid gick samtidigt tämligen obemärkt förbi, säger Thorén, och ger två skäl för detta (s. 176). Han antar dels, att Bellmans världsliga diktning hade åstadkommit, att man var skeptisk till honom som andlig författare, dels

att dikterna själva var alltför nya och annorlunda. Dessa båda antaganden kunde med fördel ha knutits till utredningarna i titelfrågan (s. 70 ff.). Kanslikollegium och konsistorium hade betänkligheter mot Bellmans titel *Zions Tempel*. Man var rädd att läsarna skulle associera till *Bacci Tempel* och att detta skulle ge anledning till »mindre fördelagtige fördomar emot sjelfva arbetet». Som Thorén själv påpekar, skrevs dikterna i *Zions Högtid*, särskild de senare, i ett manér som kan påminna om den bacchanaliska diktningens. Titeländringen i sig var inte tillräcklig för att hindra opassande associationer. Detta märker man då man läser *Zions Högtid*. När det i dikten över tredje söndagen efter trettondagen skildras, hur kyrkfolket samlas i tidig gryning, och man sedan får raderna »Templen öppnas – Zions dunder, Skiuts i starka stämmor ut», så har åtminstone jag svårt att hålla undan bilden av Fredman i rännstenen utanför krogen Kryp-in. Och liknande anknytningar tränger sig objudna fram även på andra ställen. En rejäl diskussion av förhållandet mellan texter och intertexter hade här varit på sin plats.

Avsnittet följs visserligen av knappa två sidor om »Ett förbindelseled mellan andlig och världslig diktning». Detta led visar sig dock vara meditationsmodellen, som enligt Thorén också kan användas på några av Bellmans världsliga dikter. Men går man så pass långt (s. 179) som till att försöka böja in en pastoral parodi som epistel 25, »Blåsen nu alla», under en modell lånad från passionsmeditationer som psalmen »O huvud, blodigt, sårat», så menar jag att man går alldeles för långt. Då finns det inte längre kvar någon innehållslig substans i begreppet »poetisk meditation».

Avhandlingens stora förtjänst är att den placerar in Bellmans andliga diktning på den poetiska kartan, utreder dess tillkomsthistoria och visar att den var central för Bellman under huvuddelen av hans diktarliv. Men om bäring och position i förhållande till Bellmans övriga och andra äldre och samtida författares diktning ger avhandlingen inte någon säker orientering

Stina Hansson

Christina Svensson: *Anders Lidbeck och 1700-talets estetik*. (Litteratur, teater, film 1, Nya serien.) Lund University Press, Lund 1987.

Anders Lidbeck (1772–1829), föremålet för Christina Svenssons doktorsavhandling, var den förste professorn i estetik i Lund. I den mån han fortfarande är känd, är det väl som Esaias Tegnérns lärare. Någon mera självständig tänkare är inte Lidbeck. Men han har sin betydelse som idéförmedlare, som företrädare för upplysningstidens estetiska idéreception i Sverige och som portalfigur för estetikens – och det som så småningom skulle bli litteraturvetenskapens – som universitetsämne i Lund.

Studiet av de humanistiska vetenskapstraditionerna och inte minst av estetikens och litteraturvetenskapens historia har ju fått ett uppsving under senare år. Detta hade kunnat framhållas mera i Christina Svenssons lite tunna inledande forskningsöversikt. Bland annat har en relativt ny doktorsavhandling, Karin Moniés *Den etablerade vetenskapsmannen* (1985), ägnats 1800-talets dominerande estetiker och litteraturhistoriker i Lund, Gustaf Ljung-